

DEĞİŞEN HAYAT-DEĞİŞEN İNSAN:
BUGÜNÜN SARAYLISI

A. Fikret KILIÇ*

Refik Halid Karay'ın *Bugünün Saraylısı*¹ adlı romanı "*Düzceden Gelen Kız*", "*Modern Hayat Saraylısı*", "*Pavyona Giden Kız*" ve "*Beklenen Kadın*" başlıklarıyla belirlenmiş dört bölümden meydana gelmiştir.

Roman, Ata Efendi ve ailesini tanıtan satırlarla başlar. Ata Efendinin babası vaktiyle Düzce'den İstanbul'a aşçı yamağı olarak gelmiş, yeteneği sayesinde kısa zamanda aşçılığa yükselmiş daha sonra da Saraçhânebaşı'ndaki büyük konağın aşçıbaşısı olmuştur. Konak sahibi paşanın izniyle oğlu Ata Efendiyi de on bir yaşlarında iken yanına getirtmiştir.(s. 9) İşte Ata Efendinin çocukluğunun bir bölümü ve gençlik yılları bu konakta geçmiş, görgü ve terbiyesini bazen "*bizim köşk*" diye bahsettiği bu mekânda kazanmıştır.Meşrutiyet'te konak yanar, köşk satılır, içindikiler de dağılır.(s. 15)

Ata Efendi, "*Sedefin*" markalı krem, sabun, kolonya, diş macunu imalathânesinde 187 lira maaşla çalışan bir ambar memurudur.(s. 37) Gedikpaşa'da üç katlı kâğıt bir evde oturmaktadır. Damadı Atıf, kızı Feride de aynı evde kalmaktadırlar. Atıf, Divanyolu'nda bir tahsil şubesinde memurdur. Kızı Feride ise bir trikotaj atölyesinde çalışmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse Ata Efendinin ailesi, üç kişinin aylıkları ile geçimlerini.sürdürmeğe çalışan, heveslendikleri her şeyi alamayan fakat paraları nisbetinde her istediklerini yapmaktan çekinmeyen orta halli ve zamana açık bir ailedir.

Ata Efendinin teyzesinin oğlu Yaşar, kaçakçılıkla uğraşmaktadır, işi icabı evinden uzun müddet ayrı kalmaktadır. Karısının ölümünden sonra evde tek kalan kızı Ayşe'yi İstanbul'a, Ata Efendinin yanına gönderir. Fakat Ayşe'nin İstanbul'a gelmesine aileden kimse memnun olmaz. Ata Efendi de aradaki kan bağı sebebiyle çocuğun gelişini reddedemez; hanımı Üftade'nin: "*Benim ne dadılık edecek halim var, ne de bekçilik...*"(s. 7) Kızı Feride'nin: "*Göreceği iş kendinin olsun, belâsı daha büyüktür.*"(s. 8) gibi sözlerini dikkate almaz. Ata Efendi, evdeki herkese surat asıp tavır takınmamalarını tenbih eder. Adapazarı'ndan trenle gelen Ayşen'i karşılar, eve getirir.

Gerek Yaşar'ın gönderdiği üç yüz liralık havâle kâğıdı, gerekse Ayşen'in getirdiği hediyeler evdeki havanın yumuşamasında Ata Efendiye yardımcı olur. Yaşar Beyin İstanbul'da zengin, büyük tüccarlar ile

* Yrd Doç Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi.

¹ Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1985, 360 s.

münasebette bulunduğu anlaşılıp, zaman zaman da kızına bol para göndermesi üzerine herkes Ayşen'le iyi geçinmeğe, onunla dost olmağa gayret eder. Hatta, Ayşen'in bir gün zengin birisiyle evlenip, bir apartmana taşınacağını, kendilerini terk edeceğini düşündükçe üzüldür gibi olurlar.

İşte incelemeğe çalıştığımız “*Bugünün Saraylısı*” adlı roman, “*Düzceden Gelen Kız*” ın etrafında meydana gelen olaylar etrafında vücut bulmuştur.

Refik Halit, bu romanda Ata Efendi ve hatıraları ile Meşrutiyet öncesi İstanbul'u ve köşk-konak hayatını, Ayşen etrafında gelişen olaylar ile de değişen yeni hayatı anlatır, böylece iki devrin mukayasesini yapma imkânını elde eder.

Ayşen'i daha aileye katılmadan önce herkes kendine göre tahayyül etmiş; kimisi Anadolu'dan gelmiş bir “*besleme*,” kimisi “*şiş karınlı, sıska, eğri bacaklı, sivilceli bir şey*”, kimisi de “*yılışık, yüzüstü bir kız, bir dayak yoksulu*”(s.8) olarak düşünmüştür. Bu tahayyüllerin aksine, güzel olduğunu farzettikleri zaman da, yine herkes kendine göre muhtemel endişeler duymaya başlar; Feride kocasını kıskanacak, evin hanım efendisi oğlu Çetin'in ahlâkının bozulacağından korkacak, Ata Efendinin başı sıkıntıya girecek.(s. 7-8) Görüldüğü gibi, her iki halde de evdeki ahengin bozulacağından herkes endişelidir.

Böyle, bir birinden farklı tahayyüller ve endişeler içinde Ata Efendi Haydarpaşa'da merakla beklerken taşralı kıyafetine rağmen, tahayyül edilenlerin aksine, on sekiz yaşlarında, uzunca boylu, oldukça güzel ve endamlı bir kızla karşılaşır, şaşırır. Daha ilk anda Ata Efendi, kendisinde kıza karşı birtakım hislerin uyandığını fark eder. Fakat, himâyesine verilmiş olması, ayrıca akrabasından biri olması düşüncesiyle bu hislerinin yanlış olduğuna hükmeder. Ancak zaman zaman onunla evlenmeğe, nikâh yapmaya her hangi bir mâninin olmadığını da kafasından geçirir.(s. 32)

Ata Efendi, Anadolu'nun küçük bir kasabasından gelen bu genç kızın, büyük şehrin manzarası ve kalabalığı karşısında şaşkınlığını beklerken, onun, kısa bir tereddütten sonra, gördüklerini yadırgamayacak kadar tabii bir davranış içerisinde olduğunu görür. Etrafta görülen bazı şeylerin izahına kalkıştığı vakit de Ayşen bunları daha önce filmlerde gördüğünü söyler, merak edilebilecek kadar fevkalâde şeyler olmadığını hissettirir. (s. 23)

Yukarıda kısaca ifadeye çalıştığımız Ayşen, bir anda Ata Efendiye çocukluğunu ve köyünü hatırlatır, Ata Efendi kısa zamanda meydana gelen bu hızlı değişmeyi düşünür:

Ayşe daha İstanbul'a gelmeden Ayşen olmuştur!(s. 21) Bir zamanlar Avrupa'ya gitmeden Avrupaî hayatı Beyoğlu'nda tanıyan, Avrupalılaştan

İstanbulular gibi Ayşen de, küçük kasabanın yağmur suları ile lekeli dikiş ve yama yerleri meydanda derme çatma perdesinden İstanbul hayatını tanımış, hatta İstanbullulaşmıştır.(s. 23)

Yeni medeniyetle gelen yeni hayat tarzı Beyoğlu'ndan, hatta İstanbul'dan taşarak Anadolu'nun küçük bir kasabasına kadar uzanmıştır. Bu, sinema sayesinde olmuştur. Medeniyet kendi eseriyle kaidelerini, renk ve şekillerini her gittiği yere beraberinde taşımıştır. Ayşen daha Düzce'de iken yabancı lisan öğrenme ve dans etme gibi heveslerle yeni hayatın zevklerine yönelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra da filmlerde gördüğü, hayranı bulunduğu hayatı daha yakından tanıma imkânına sahip olur. Babasının zenginliği sayesinde de kısa zamanda bu hayatın kapılarını aralamaya başlar, kenar semtlerdeki basit eğlence yerlerini gördükten sonra, adını çokca duyduğu Beyoğlu eğlence yerlerine gitmeyi, oraları tanımayı arzu eder.

Ayşen geldikten sonra Ata Efendinin Gedikpaşa'daki evinde hayat hakikaten değişir. Fakat bu değişme ev halkının tahayyül ettiği tarzda olmaz; Bir valiziyle eve sığmayan Ayşen, parası sayesinde evin hâkimi olur. Eve giren bol para herkesin tavrını değiştirir, Üftade Hanım ve çocukları daha önce heveslenip de alamadıkları şeyleri alabilirler, içine girmeye can attıkları sosyeteye katılırlar. Ata Efendi de dahil, herkes âdeta Ayşen'e hizmet etmek, yaranmak yarışı içine girer.(s. 41-56)

Bir ziyafet münasebiyle tanıştığı "*Mestûre Hanım Takımı*"nın çay pasta sohbetleriyle çevreye açılan Ayşen, babasının Taksim'de Üstün Palas otelinde kiraladığı dayalı döşeli, hizmetçili bir daireye taşındıktan sonra İstanbul'un yüksek sosyetesinde "*Sarı Kız*" lâkabıyla şöhret olur. Ailede herkes kendi düşünce ve kabiliyetine göre bu şöhretten pay alabilmenin hesabını yapar; Üftade Hanım, evin ihtiyaçları için Ayşen'in verdiği paralardan "*iç ettikleriyle*" bankada para biriktirir. Feride, Ayşen'in babası Yaşar Beyin yardımlarıyla kocası Atıf'a bir iş yeri kurmanın hesabını yapar. Ata Efendi ise bir taraftan Ayşen'le beraber olmanın hazzını yaşarken, diğer taraftan da Ayşen'in zengin sosyeteden biriyle evlenmesi sayesinde daha yüksek bir ücretle, daha hafif bir işte çalışmanın, belki de zengin olmanın hayallerini taşır.

Fakat, daha önce de ifade edildiği gibi Ata Efendi vaktiyle konakta büyümüş, "*Müslüman terbiyesi*"yle yetişmiştir. Bu sebeple o, bir anda eskiden sıyrılarak yepyeni bir insan olamaz. Dış görünüşü itibarıyla zamana uyma gayretlerine rağmen duyuş ve düşünüş bakımından eskiye bağlılığı devam eder; gazinolarda, pavyonlarda, içkili, danslı eğlence yerlerinde

zaman zaman Nedim'den, Karacaoğlan'dan hatırında kalan bazı mısraları söylendiği olur. (s. 87) Gördüğü, karşılaştığı her yeni şey onu bir anda eskiye götürür. Ata Efendi eskiden ayrılamamanın, yeniyi reddedememenin ıstırabını birlikte yaşar, Böylece yazar, eski-yeni değerler çatışmasını Ata Efendi vasıtasıyla ifadeye çalışır.

Refik Halit, bu eserinde. Ata Efendinin şahsında Meşrutiyet öncesi hayat ile Meşrutiyet sonrası hayat arasında kalan insanın, daha doğrusu iki nesil arasında kalan üçüncü bir neslin dramını dikkatlere sunar. Bir Trafta anânevi hayatın kalıntıları, diğer tarafta medeniyetle gelen modern hayatın usulleri vardır. Yeni cazip; eski bir anda unutulmyacak kadar kuvvetlidir. Birbirine zıt değerler arasındaki bocalayısta biz, zaman zaman Ata Efendinin yeni hayatın usullerini kabullendiğini görürüz. O, *"artık böyle kendi nesline aykırı, müthiş gelen şeyleri, yeni hayatın icaplarından, o nesildekilere fazla tesir etmeyen itiyatlardan olduğunu görür, muhitinden kaçılan kem suratlı bir yaşlı olmamak için zamana uymak lazım"*(s. 59) şeklinde düşünür.

Eski hayatla yeni hayatın mukyesesinde Ata Efendinin bütünüyle eskinin özlemi içerisinde olmadığını görürüz. Eski devirde şikâyet konusu olan *"haksız kazanç, rüşvet, adam kayırmalar ve israf"* yeni devirde de çokça görülen hususlardandır. Sofralarında havyar eksik olmayan konak, Meşrutiyet'te dağılır. Fakat bir müddet sonra *"o aile şimdi, yeni bir nesil sayesinde başka şekilde yeni parlak bir hayata erişmiştir. Torunlarından biri müteahhit, öteki banka umum müdürüdür. Kızları da Ankara'da büyük apartmnlarda yaşıyor. Fark, hepsinin bir dam altında toplanıp fakir fukraya açık kapıları ve sofraları yerine paralarını gazinolarda ve Avrupa seyahatlarında harcamalarında"* (s. 16) yani *"eski hamam eski tas; yalnız hamamın adı değişiktir"*(s. 66) der.

Ata Efendi, Florya'da hanımının, kızının ve Ayşen'in soyunup erkeklerle beraber denize girmelerini bir taraftan zamanın icabı olarak görür, kabullenir, diğer traftan da menfaat, kıskançlık, haysiyet ve gurur gibi insanî duygular arasında kıvranmaktan kendisini kurtramaz. (s. 62-65) Ata Efendi Ayşen'e karşı duyduğu hisler ile yetiştiği hayat tarzı ve aldığı terbiye arasında bocalar. Plajdan döndükleri gece bu iki zıt düşünce arasında hep Ayşen'i tahayyül eder, uyuyamaz. Anahtar deliğinden, yarı çıplak vaziyette bulunan Ayşen'i uzun müddet seyrederek. Nihayet dayı şefkati görünümünde Ayşen'in odasına girer, güneşten yanmış sırtına pudura sürer. Bu sahneden sonra Ata Efendinin Ayşen'le ilgili duyguları gittikçe kuvvetlenerek gizli bir aşka dönüşür. (s. 73-76)

Gedikpaşa'daki daracık evden Taksim'deki Üstün Palas adlı lüks bir otelde dayalı döşeli bir daireye taşındıktan sonra Ata Efendi ve Ayşen'in hayatında büyük bir değişimin olduğunu görürüz. "*Ayşen birden bire muhitini ve eğlence şekillerini değiştirir. Artık önüne gelen sinemaya değil, en iyilerine gider Ayazpaşa'daki bahçeli pastacıda Berin'le çay içiyor, büyük otel ve gazinolada yemek yemeğe alışıyor*" (s. 118) Kısa zamanda Ayşen'de meydana gelen bu değişimde Ayşen'in güzelliği ve parasının yanında, içinde bulunduğu muhitin de büyük rolünün olduğunu görüyoruz. Ata Efendinin "*Bu takımdan Berin olmasaydı Ayşen'in bu seviyeye gelebilmesi için seneler lazımdı.*" (s. 119) sözü de bu gerçeğin ifdesidir.

Yeni hayat usulünün ve eğlence biçimlerinin anlatıldığı bu bölümde yazar, Ata Efendinin münsebette bulunduğu insanlar vasıtasıyla, yeni devirde türeyen bazı "tip"leri tanıtır. Bunlardan İsmail Bey, baldızı Berin, hanımı Mestûre ve dul kızı Deniz İstanbul'un büyük eğlence yerlerinin tanıdığı simalardandır... İsmail Bey evinde sık sık içkili eğlenceler tertipler, yabancı erkeklerin hanımlarla eğlenmelerine göz yummaktan öteye fırsat hazırlar. Ata Efendinin de bulunduğu bir eğlencede, İsmil Bey baldızı Berin'le eğlenirken, patronun oğlu Rüştü de gözünün önünde hanımı Mesture ile eğlenmektedir. Bu manzarayı gördükten sonra Ata Efendi, İsmail Beyin bir kâtiplik aylığı ile evinin bu derece lüks ve modern oluşunun sebebini anlar, İsmail'den iğrenir. Ailesinin bunlarla münasebette bulunmasını istemez. Fakat Ayşen Berin Hanımla görüşmesini sürdürür, hatta ondan Fransızca dersleri bile alır.

Yukarıda Ayşen'in Berin hanımla yüksek sosyeteye uzandığı ifade edilmişti. Fakat Ayşen, bu "takım" gibi havaî ve hafif meşrep olmamaya dikkat etmiştir. O, erkeklerin peşine koşmak yerine erkekleri peşinden koşturmanın zevkini yaşar. sevmekten ziyâde sevilmeyi, iltifat etmekten ziyâde iltifat görmeyi tercih eder. Hatta "*evlense bile kendisine hoş geleni değil, en fazla lüks temin edeni*" tercih edecek kadar hesaplı ve akıllıdır. (s. 120)

Ayşen Taksim'de sosyetedeki mevkiini yükseltirken, Ata Efendi de Ayşen vasıtasıyla "*galantor bir adam*" görünümüne sahip olur, kendini "*Alafrangalıkla alaturkayı nefsinde toplayan suferayı saltanatı seniye*" seviyesinde görür. Artık sarı kız onun nazarında "*Altın Kız*" olmuştur. (s. 122) Önceden plajda soyunmasından rahatsız olan Ata Efendi artık evde yabancı erkeklerle buluşmalarını bile hoş karşılar. (s. 125)

Ata Efendi Ayşen'le gazino gazino dolaşırken zaman zaman "*vazifesinin pek hoş olmadığını*" fark eder. (s. 129) İsmail Beyin durumuna

düştüğüne hükmeder, rahatsız olur. Fakat Ayşen'den ayrı kalmaya da bir türlü gönlü razı olmaz. Böylece her eğlence dönüşünde kendi kendisiyle hesaplaşır. *"Ata Efendi ona aşık değildir. lâkin asıl yeğene karşı beslenmesi lazım gelen hisleri kendinde bulamıyor; Ayşen'e çok defa, istemeyerek başka gözle baktığını anlıyor"* Yaşar'ın uzak bir bir akrabadan oluşunu, Ayşen'le aralarında bir nikâhın, inancına göre mümkün olabileceğini düşünür, bu duygusundan pek rahatsız görünmez (s. 137). Ancak *"Ayşen hoşuma gidebilir. Fakat ben onun muhafızıyım her şeye rağmen vazifemi sonuna kadar yapacağım..Nefs-i emmareye kapılmayacağım."* der. (s. 138)

Ata Efendinin Ayşen'e duyduğu ilgi zaman zaman bir ihtiras, bir hastalık derecesine varır. Hatta kendisi de bu halin bir hastalık olduğunu kabul eder. Çünkü Ayşen'in taliplileri çoğaldıkça, bir gün kendisini terk edeceğini düşünür, rahatsız olur. Roman boyunca Ata Efendi, Ayşen'le beraber olma ve Ayşen'den ayrı olma düşüncesi arasında rahatsız görünecektir. Fakat olaylar ilerledikçe Ata Efendide çatışan kuvvetlerin yeni bir mânâ kazandığını görürüz. Artık Ata Efendide birbiriyle çatışan, müslüman terbiye ile Ayşen'e duyulan hissî alâka değil, Ayşen'in muhitiyle Gedikpaşa'daki eski kâğıt evdir. Bir tarafta Ayşen ve Ayşen'in sağladığı lüks hayat, diğer tarafta ise sadece yokluk vardır.

Romanda sayfeler ilerledikçe iki farklı duygu arasında bocalayan insanın sadece Ata Efendi olmadığını görürüz; Ata Efendiyi Gedikpaşa'daki evinden koparıp, otel odasına taşıyan, gazino gazino dolaştıran, bazan bir dayı, bazan bir muhafız görünümünde yanından ayırmayan Ayşen de bir bocalayışın bir tereddüdün içine girer; bazı geceler uyuyamamayı bahane ederek Ata Efendinin odasına gider, koltuğunun kenarına ilişerek Ata Efendinin saçlarını okşar, gerek kadınsı tavır ve davranışlarıyla gerekse arkası gelmeyen yarım yarım cümlelerle Ata Efendiye hislerini sezdirir. Hatta Haydarpaşa'da ilk karşılaşmada gönlünde yer ettiğini söyleyerek dayı-yegen görünümü altında sevgisini itiraf eder. Fakat Ata Efendi, ona arzu ettiği lüks hayatı veremeyeceği gibi, gösterişli ve yüksek bir mevkinin de sahibi değildir. Bu sebeple Ayşen de Ata Efendiye kaşı uyanan ve gittikçe gelişen hislerle taliplilerinin sağlayacağı *"şatafat"* arasında bocalar. (s. 165)

Ayşen sayesinde İstanbul'un yüksek sosyetesinin içine giren Ata Efendi karşılaştığı tipler vasıtasıyla bu tabakanın tahliline girişir, bu sınıfın hangi kaynaklardan nasıl türediğini bir tarihî seyir içerisinde dikkatlere sunar.

İmparatorluğun son dönemlerinde eski ihtişamını kaybeden konak Meşrutiyet'te tamamen dağılır ve yerini villaya bırakır, daha sonra da apartman inşa edilir. Anânevî değerlere göre kurulan konak hayatının yerine,

villada "Frenkperestlik, zübbelik, görmemişlik, özentî"nin hakim olduğu "yeni hayat" başlamıştır. Bu gün sosyete de gördüğü paşazâde çocuklarının bu kaynaktan geldiğine işaret eder:

Babalarının yerlerini tutamayan vezirzâdeleri, paşazâdeleri muhtelif sınıflara ayırır: Bunlardan bir kısmı "Külhanbeyi, ömürlerini balolarda umûmî evlerde, kumarhânelerde geçirirler. Kama taşır, tabanca atar, bellerine kuşak sarar, çapraz yelek giyer tulumbacı ağzı konuşurlar. Dalkavuklar ve sabıkâlı insanlardan kurdukları çetelerine dayanarak şunun bunun karısına ve kızına balta olurlar. Babalarının nüfuzlarını kullanarak etrafa korku salarlar". Bir kısım paşazâdeler de vardır ki bunlar "basbayağı çapkındır. At-araba, giyim kuşam, eğlence ve gezme bilhassa kadın peşinde koşarlar. Namuslu kadınları kandırıp elde etmek onlarca baş marifet sayılırdı." Diğer bir kısım paşazâdelerde vardır ki bunlar "ilim ve edebiyat meraklısı görünümünde olan ukalâlardır. Bunların gözü rütbe, nişan, makam ve imtiyaz koparmaktadır. Bunlardan bazıları da padişah damatlığına seçilmek için dürüst bir hayat sürüyormuş taklidi yapar. kendini beyendirir. Akşam üstü terzisine, kunduracısına uğrar, mağazalardan kırıyat, eldiven, mendil gibi ufak tefek eşya alır. Bonmorşe'de muhakkak boy gösterir." (s. 167-168)

Bu izahlardan anlaşıldığına göre Refik Halit'in eserinde sözünü ettiği sosyete, daha evvel yozlaşmış bir muhitin kalıntısıdır. Bu sebeple Refik Halit, eserinde ele aldığı tipleri yalnızca duyguları ile değil, içinde bulundukları mekânlarla dikkatlere sunmuştur. Gerek Ata Efendide gerek Ayşen'de gördüğümüz değişimler hep ayrı mekânlarda oluşmuştur.

Ata Efendi İstanbul sosyetesinin diğer bir kısmını da harp zenginlerinin çocukları, Anadolu'dan gelmiş büyük arazi sahiplerinin paralı, cahil çocukları, parti ve hükümetin desteğinde kısa zamanda türeyen zenginlerin çocuklarıdır.

Refik Halit'e göre bunların hepsi de yeni hayatın icaplarını şuursuz ve ölçsüzce yaşayan eğlence düşkünü insanlardır. Bunlar hayatlarını an'nevî terbiyenin gereklerine göre değil, paranın imkânlarına göre sürdürürler. Babalarının para için yapamayacakları iş, kuramayacakları tezgâh yoksa, kendilerinin de parayla yapamayacakları iş yoktur. Babalarının nazarında para kazanmak, zengin olmak için her şey mübah, çocukları için de eğlenebilmek için her şey mübahtır. Biri kazanmakta ne kadar ölçsüz ise, diğeri de eğlenmekte o kadar ölçsüzdür.

Refik Halit, romanın başından sonuna kadar Ata Efendiyi Ayşen'in yanında adeta devrin bir gözlemcisi gibi dolaştırır. Kahramanın dikkatleri

nisbetinde devre hâkim çözümlü, hayatın bütün kesimlerinde tasvir eder. Bu gözlemler sırasında Ata Efendinin yalnız bir tek müsbet bir tiple karşılaştığını görürüz. Bu, Faruk Senai Beydir. "*Azamet satmadan azametli, kibarlık taslamadan kibar,yumuşaklık içinde sert,hulâsa eski refah ve görgüyü yeni hayatın icaplarına uydurmuş nadir bir simadır.*"(s.176) Alafrangalıkla alaturkalığı şahsında özümsemiş gibi görünen Faruk Senai Bey de gördüğü manzaradan rahatsızdır: "*Şu, istilâsına uğradığımız emprimelerin alacalı bulacalığı nedir? Sanki ağzında on çeşit boyadan bir Halitayı geviş getirmekte olan bir deve, bayan geçerken elbisesine hapşırması, onu baştan ayağı her renkten püskürtme beneklere boğmuş, Yarabbi, diyorum, nedir bu rengârenklik. Ne eğri büğrü, karma karışıklı,deli saçması desenler ve her desende akla gelmez renkler... Hele bir zamanlar simsiyah çarşafli hanımlarımız, sadece güderi eldivenleriyle sadelik ve tek renklilik içinde ne ciddi, ne güzeldiler.*" (s. 178) diyerek yeni hayatın çok renkliliği karşısında şaşırır.

Yeni medeniyetle birlikte görülen değişme gerek ferdî duygularda, gerek sosyal hayatta merhale merhale ilerlemesine devam eder. Lüks eğlence yerlerinde sosyetesini yükselten Ayşen'in Dolmabahçe Sarayı'nda Amerikan filosu şerefine verilen baloya katıldığını görürüz. Buraya kadar sosyetenin birbirlerine karşı giriştikleri gösteriş yarışı bundan sonra yeni bir şekil kazanır. Salonda herkes ecnebilere yakın olma, onlarla dans etmenin yarışı içindedir. Bunlardan biri de Ayşen'dir; önceleri yüz verip ümitlendirdiği flörtlerinden daha yükseklerle tırmanmanın gayreti içindedir. Sedefincilerin Rüştü Bey, Elçi Faruk Senai Bey, Doktor Raşit Bey ve Tomas'tan sonra bu baloda bütün ilgi ve alakasını ecnebilere yöneltmiştir. Amerikalı subaylarla içkisini içer, onlarla dans eder, eğlenir.. Salondaki manzara Ata Efendiyi rahatsız eder. Sarayda bir zamanlar tahtın kurulduğu yerde viski servislerinin yapıldığını; mızıkanın çalındığı yerde cazın çalındığını görür, şaşırır. Bir zamanlar ecnebilere Sarayın ihtişamına gösterdikleri hayranlığa karşı, şimdi kibar sosyetenin ecnebilere olan hayranlığını izah edemez (s. 225-232).

Yeni hayat artık "*Tango*", "*Çarliston*", "*Didon*", "*Dekadan*"ve "*Naylon*" gibi tabirlerle ifade dilen yeni bir tipi de ortaya çıkarmıştır. Zamanla değişen bu tabirler, değişmeyen bir tipin, bir tavrın daha doğrusu bir hayat tarzının sıfatı olarak kullanılmıştır. Refik Halit'in bu eserinde ise "*Modern Hayat Saraylısı*" söz grubunda ifadesini bulmuş görünmektedir. (s. 246-248).

Cemiyetteki sürekli ve hızlı değişme kademe kademe anlatılırken Ata Efendide meydana gelen değişmeler de merhale merhale sezdirilmektedir.

Önceleri Ayşen'in flörtlerine karşı Ata Efendinin duyduğu kıskançlık duyguları hafifler. Ayşen'e gelen mektupları okuduktan sonra *"onun başkalarını sevmesine, sevdadan nasibini almasına, hayatın en tatlı nimetinde ölesiye zevk çıkarmasına razı bambaşka bir muhabbet... filozofcasına bir muhabbet hasıl olur" (s.312).*

Bu güne kadar Ayşen'in muhitiyle Gedikpaşa'daki evi arasında bocalayan Ata Efendi, Ayşen'in mutluluğu için Ayşen'den ayrılmaya razı olur, hatta Sedefincilerin işinden kovulmayı da göze alarak Ayşen'in Mısırlı Rüveyha Paşa ile Mısır'a kaçmalarına bile yardımcı olur.

Ayşen'in Mısır'a gitmesinden sonra Ata Efendinin ruh durumunda büyük bir değişiklik görülür. *"Hiç bir işe karışmayan, küskün biraz da dalgın, çekip çevirmeğe muhtaç bir adam olur"* Bu değişimde Ayşen'in muhitinden ayrı kalmanın payı varsa da, değişme büyük ölçüde Ayşen'den ayrı kalmaktan ileri gelmektedir.

Romanın buraya kadar gördüğümüz bölümlerinde Ata Efendi hep eski ile yeni hayatın mukayesesini yaparken bundan sonra Ata Efendinin hatıraları Ayşen'den öteye geçmez. Ayşen'le ilgili hayal ve hatıralar, Ata Efendinin kafasında taşıdığı bütün hatıraların üstüne çıkar. *"Mazinin büyük bir kısmı silinmiştir; hayatını bir filme benzetiyor. Bir eylül akşamı Haydarpaşa garınınnda Adapazarı treninin gelişinden itibaren çevrilen, baştarafı kopmuş bir film..." (s.322).*

Refik Halit önceki bölümlerde Ata Efendinin hatıraları ile eskiyi, Ayşen'in pervasız hayatı ile de yeni yaşama biçimlerini tasvir ederek ikisi arasında mukayeslere giriştiğini görmüştük. Bu bölümde ise yazar, Ata Efendinin Gedikpaşa'daki evinin penceresinden seyrettiği yere dair müşahedelerinden yararlanarak sosyal yapının bir başka sınıfını tasvire çalışır. Burada oturanların hepsinin de para sıkıntısı içinde kıvrandığını, bezgin olduklarını söyler. Orta halli, az gelirli dediğimiz sınıfın oturduğu bu semtlerin, düpedüz yoksul sayılan semtlerden neşesiz olduğunu görür. Kenar semtlerde geçim zorluğuna alışmış yoksul halkın ise mutlu olduğuna dikkat çeker, onların bu mutluluğunu da *"oldukları gibi görünmekten çekinmemelerine"* yani tabiiiliklerine bağlar. Asıl zorluğun ise *"etrafa karşı hakiki vaziyetini gizlemeğe çalışarak yaşamakta"* olduğunu söyler.

Eserde başından beri takip ettiğimiz hayal ve hatıraların, dinmek bilmeyen ihtirasların eserin sonunda çözümlendiğini söylemek mümkündür. Ata Efendi, bin türlü macerâdan sonra yine Gedikpaşa'daki evine, tabii hayatına dönmüştür. Ayşen, kendisini Mısır'a kadar sürükleyen ihtiraslarından usanmış, Gedikpaşa'daki kâgir evi özlemiştir. Ayşen'de

meydana gelen değişmeyi ise Mısırdan gönderdiği mektuptan takip edelim: *“Eskiden o kadar hazzettiğim, doyup bıkmayacağımı sandığım sosyete hayatından tamamiyle bezdim, iğrendim. Bucak bucak kaçmak istiyorum; olmuyor tek günüm, tek gecem boş değil; kasırgaya tutulmuş gibiyim. giyin kuşan, tak takıştır... bir yerden öteye koş, yetiş... Terzi tuvalet peşinde didin, uğraş... Ah bu şehir! Beni bitirdi...!”* (s.338).

Görülüyor ki romancımız, yeni medeniyetle gelen değerler karşısında çözülen cemiyetin manzarasını Ata Efendinin dikkatleriyle ifadeye çalışmıştır.. Romanda anlatılmak istenen ne Ata Efendinin gizli aşkı, ne de Ayşen'in doyumsuzluğudur. Refik Halit, bu iki kahraman etrafında gelişen olaylar çerçevesinde sosyal yapıda gördüğü, değişimi ve bu değişimi yaşayan mütereddit insanların dramını, manevî değerler ile maddî değerlerin; medeniyetle an'änenin; ölçsüzlükle ölçünün çatışması üzerinde dikkatlere sunmaya gayret etmiştir.

Buna göre, *“Bugünün Saraylısı”* adlı roman, Meşrutiyetten sonra cemiyetimizde beliren yeni bir hayat'ın ve yeni bir insan'ın romanıdır, denebilir.